

In the scientific article the author through a historical overview trying to understand the position of the Roman Catholic Church today. The author believes that in today's environment in the Roman Catholic Church there are two trends – the traditionalist and the modernist. According to the author, these religious and ecclesiastical processes should be viewed in the broad context of civilization.

Keywords: Roman Catholic Church, civilizational change, secularization, tradition, modernity.

УДК 94 (477.86): 25: 281

Іванна ГАВРИШ

РОЗВИТОК БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЕПАРХІЇ У “КАТАКОМБНИЙ” ПЕРІОД ІСНУВАННЯ УГКЦ (1960–1980-ті рр.)

У статті досліджено розвиток богословської освіти на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у “катакомбний” період. Простежено становлення і функціонування підпільних духовних семінарій, висвітлено особливості навчання семінаристів, заходи конспірації, розглянуто процес рукоположення молодих богословів у священничий сан у нелегальних умовах.

Ключові слова: священник, підпільна семінарія, богословська освіта, Станиславівська єпархія, рукоположення на священство, КДБ.

Діяльність підпільної Української греко-католицької церкви понад чотири десятиліття була викликом для правлячого атеїстичного комуністичного режиму. Усупереч усім труднощам і перешкодам, які штучно створювалися радянською владою, УГКЦ залишалася найчисельнішою релігійною спільнотою, яка зберігала свою тотожність і чинила опір тоталітарній системі.

Аналізуючи ступінь наукової розробки досліджуваної тематики, слід відзначити, що домінуючим у вітчизняній історіографії є вивчення процесів, пов'язаних із взаємовідносинами радянської держави і Греко-католицької церкви, проведенням Львівського собору 1946 р., ролі в ньому окремих духовних осіб і подальших масових репресій. Серед істориків, які своїми ґрунтовними працями зробили вагомий внесок у вивчення цієї теми, насамперед відзначимо Б. Боцюрківа, В. Марчука, В. Пашенка¹.

Водночас трохи осторонь залишається проблематика дослідження ролі окремих церковно-релігійних інституцій у внутрішньому житті “катакомбної” Церкви. Окремі аспекти з історії релігійного життя Станиславівської греко-католицької єпархії висвітлюються у працях прикарпатських науковців і краєзнавців – І. Андрухів, І. Пилипіва, І. Луцького, В. Полека². При цьому поза увагою дослідників залишається жертвна праця вищих ієрархів і духовенства на ниві богословської освіти.

Метою дослідження є вивчення розвитку богословської освіти на території Станиславівської єпархії у “катакомбний” період існування УГКЦ. У статті поставлено завдання проаналізувати становлення та функціонування підпільних духовних семінарій, дослідити їхній викладацький склад і систему навчання, висвітлити особливості рукоположення молодих душпастирів.

Однією із першочергових проблем підпільного існування єпархії було забезпечення безперервності душпастирського служіння Церкві. Найбільшого загострення ситуація набула на початку 1960-х рр., коли, за словами відомого дослідника історії Церкви В. Марчука, “вичерпався резерв колишніх семінаристів, ченців, які уникли арештів... Назріла потреба готувати священників із молоді нової генерації, яка виросла в умовах тоталітарної системи, панування атеїстичної ідеології”³. Перед першою генерацією таємно висвячених єпископів постала необхідність організації цілої системи добору й підготовки кандидатів до священничого стану. Для вирішення цих питань були створені таємні підпільні духовні семінарії, в яких здобувало освіту нове покоління священнослужителів. Варто відзначити, що підпільні богословські навчальні заклади не мали окреслень звичної для нас семінарії – не було ні конкретних приміщень, ні ви-

кладацького складу. Це була спільнота, в якій до священничого служіння визріло кілька десятків молодих хлопців, загартованих духовно і фізично.

На території Станиславівської греко-католицької єпархії у період підпілля сформувалося кілька центрів богословської освіти. Підпільний станиславівський ординарій Іван Слезюк, закріпивши в о. Михайлові Косиліві педагогічний хист та викладацький талант, доручає йому виховувати кандидатів до священства. Отець Михайло Косило працював пасічником Делятинського лісокомбінату, але, отримавши пастирське благословення від єпископа Симеона Лукача та о. Василя Винничука у 1968 р., таємно розпочинає навчання семінаристів у рідному с. Дора Надвірнянського району Івано-Франківської області. Уже на початку 1970-х рр. владика І. Слезюк призначив о. М. Косила ректором підпільної духовної семінарії⁴.

Другий визначний центр підпільного навчання сформувався у 1980-х рр. у Івано-Франківську під керівництвом владики Павла Василика. А в Тернополі наприкінці 1970-х років розпочав активну роботу вихованець о. М. Косила о. Василь Семенюк, який частково проводив таємні заняття і на території Станиславівщини – у Дорі, Яремчі, Делятині⁵.

Документовані записи могли бути використані органами КДБ у ролі доказової бази і загрожували не тільки арештами й ув'язненням окремих семінаристів, а й діяльності підпільної семінарії в цілому. Тому формуванню підпільних осередків богословської освіти не передувало створення жодних засновницьких чи установчих документів, не було написано уставу й не велася підпільна канцелярія⁶.

Вступних іспитів до таємних навчальних закладів не існувало. Найчастіше до навчання у підпільних семінаріях залучалися сини та близькі родичі греко-католицького духовенства або ж діти активних мирян, яких із дитинства свідомо готували до священничого служіння у підпіллі. Вагому роль у багатьох випадках відігравали сестри-монахині або побожні миряни, що помічали хлопців, які дуже часто відвідували богослужіння, і спрямовували їх на шлях священства⁷. Зі слів о. Івана Качанюка дізнаємося, що його знайомству з отцем Косилом сприяли побожні жінки: його односельчанка Марія Ментинська (тітка підпільного владики Симеона Лукача), Євдокія Шкрум і Катерина Гнідич⁸.

Як правило, навчання тривало досить довго й мало індивідуальний характер. Одного чи кількох кандидатів закріплювали за старшим священником чи єпископом, який і проводив їхнє навчання. Індивідуальний підхід до навчання був зумовлений не тільки заходами безпеки, а й тим, що більшість підпільних семінаристів, щоби не викликати зайвої уваги і мати змогу прогостити себе, працювали на державній роботі і навчатися могли лише у вільні від роботи години. У більшості випадків молоді богослови старалися влаштуватися на позмінну роботу, аби мати кілька вихідних днів, які використовувалися для освоєння нових знань чи поїздок до своїх вчителів. Серед духовенства найбільшою популярністю користувалися посади кочегара і сторожа⁹. Отець Зиновій Гончарик, навчаючись протягом 1977–1978 і 1980–1984 рр. у підпільній семінарії с. Дора, влаштувався на роботу кочегаром у санаторій “Черемшина” у Ворохті;¹⁰ о. Іван Качанюк працював на будівельних роботах у Івано-Франківську, а згодом влаштувався кочегаром у с. Тарновиця на Надвірнянщині. Крім своєї професійної діяльності, о. Іван займався збором лікарських рослин. Нерідко, набравши повну торбу зілля, він прямував польовими стежками до свого вчителя¹¹. Працюючи мотористом на кораблі, о. Григорій Канак протягом трьох місяців був у рейсі, де сам вчився з книжок, магнітофонних записів Служб Божих, а наступні три місяці мав відпочинок. У цей час він стаціонарно навчався в Івано-Франківській підпільній семінарії під керівництвом владики Павла Василика¹².

Навчальна програма була значно вужчою у порівнянні з колишніми регулярними семінаріями і включала тільки найнеобхідніші й найважливіші предмети для майбутнього душпастирського служіння: моральне й пастирське богослов'я, догматику, канонічне право, літургіку, Святе Письмо, філософію, церковну історію, етику та церковний спів¹³. Практично до мінімуму було зведено вивчення іноземних мов. Якщо на латині вимагали знання тільки богословських дефініцій, то грецької не вивчали зовсім¹⁴. Найповніший перелік навчальних дисциплін підпільної семінарії можна почерпнути із спогадів о. Косила: катехизис (за підручником Ф. Шпіраго у 3-х томах, переклад Я. Левицького), моральне богослов'я (за підручником Нольгена в рукописному перекладі С. Лукача, пасторальне богослов'я (за підручником Юліана Пелеша), літургіка

(за рукописним підручником “Обряди” о. С. Лукача), подружнє право (за підручником Мильницького та рукописним конспектом лекцій о. С. Лукача), канонічне право, герменевтика, патрологія (за підручником о. В. Лаби), апологетика, пасторальне право, історія Вселенської Церкви, філософія, історія України, церковнослов’янська мова, основи грецької та латинської мов, церковний спів (за підручниками Полотнюка і Дольницького), догматика, гомілетика, біблійна історія¹⁵. У своїй педагогічній діяльності владика Павло Василик користувався літературою колишньої Богословської Семінарії з Перемишля, а також йому передавали книги із Люблінського університету¹⁶. Підпільні греко-католицькі богослови студіювали також православному літературі, адже її можна було придбати легально. Але після закінчення навчання молоді священики, за їхніми ж спогадами, досить часто відчували певний брак знань. У таких випадках допомагало спілкування зі старшими й досвідченими душпастирями, а також самоосвіта¹⁷.

Специфіка підпільного навчання полягала у тому, що студенти не мали права вести будь-яких записів, весь необхідний матеріал потрібно було заучувати напам’ять. Як уже зазначалося, отець-ректор працював на пасіці, до якої треба було йти віддаленою дорогою через гори. Дуже часто помічниками пасічника були семінаристи, щоб можна було легально бути поруч з вчителем. Йдучи з отцем на пасіку, брати жваво спілкувалися з наставником, навчаючись історії Церкви, катехизму, Святому Письму, релігієзнавству й сектознавству – всьому тому, що необхідно було для інтелектуального розвитку семінарста¹⁸. У своїй семінарії владика П. Василик залучав до навчання студентів-богословів ще кількох отців, які розподіляли між собою богословські предмети. Відомо, що одним із викладачів був єпископ Федорик¹⁹.

Пройшовши курс з певного предмета, семінаристи здавали іспити у вигляді співбесіди старшим священикам і єпископам – Тимчуку, Василюку, Дмитерку і о. Нагорняку. Отець терпляче готував братів до того моменту, доки вони не освоїли увесь матеріал. Тому оцінок не існувало, усе обмежувалося висновком вчителя – “здав” або “не здав”²⁰.

Аби не зруйнувати сам процес навчання, семінаристи і викладачі підпільних семінарій змушені були дотримуватися конспірації. Про свої наміри здобувати богословську освіту молоді люди розповідали тільки кільком найближчим особам. Зі спогадів о. Зіновія Гончарика довідуємося, що про намір стати греко-католицьким священиком він розповів тільки матері, а батько дізнався про вибір сина аж після його висвячення²¹.

Поділу студентів-богословів на академічні групи на той час не існувало. Між собою були знайомими тільки одна-дві особи, при цьому вони ніколи не називали свого прізвища, лише ім’я. Каральні органи намагалися засилати провокаторів, які могли розкрити таємну діяльність і студентів і викладачів, а відтак ув’язнити їх. Якщо хтось запитував прізвище, то це розглядалось як натяк, що такої допитливої людини треба остерігатися, бо вона може “здати” в КДБ. В умовах постійної небезпеки, студенти не могли звертатися до владика “Преосвященний”, а мусили використовувати певні псевдоніми. Так, всім підпільним семінаристам і викладачам було відомо, що – “Вуйко” – це владика Павло Василик, “Стрийко” – владика Софрон Дмитерко,²² а свого наставника, о. Михайла, молоді богослови називали “Татом”²³.

Зі спогадів священиків-“косиловців” довідуємося, що їхній вчитель навчав та готував їх не тільки до екстремального підпільного служіння, але й також до служіння у великих храмах. Із цією метою семінаристи мали практичні заняття, де, наприклад, вчилися літургійної практики, працювати “кадилом”, рухатись, як дякони у храмі, тощо²⁴.

Рукоположення молодих душпастирів відбувалося в суворій таємниці. Бували випадки, коли випускники підпільних семінарій їхали отримувати свячення на територію іншої області, щоби не “світитися” в тій місцевості, де вони будуть працювати на офіційній роботі²⁵. Отець М. Косило намагався прив’язати час дяконських і священичих свячень до відзначення радянських свят. Це було пов’язано насамперед із тим, що у зв’язку зі святкуваннями зменшувалася пильність КДБ. Здебільшого свячення генерації отців-“косиловців” відбувалися в підпільній каплиці, яку отець влаштував на горіщі свого власного будинку у с. Дора. У визначений час (що було дуже рідко) встановлювався невеличкий розкладний “іконостас” і престол, які отець виготовив своїми руками²⁶.

Так, дияконські свячення о. Іван Качанюк отримав із рук єпископа Софрона Дмитерка 1 травня 1985 р. у Коломиї в помешканні самого Преосвященного. Дотримувалися максимальні заходи безпеки – владики був одягнений в костюм, а зі священничого одягу на ньому був лише єпископський омофор. Під час свячень дияконів не одягали далматику*, а тільки на руку клали орап**. Із присутніх був лише отець М. Косило та отець Михайло Багрій, який також тоді отримував дияконські свячення. Фотографії на пам'ять роботи не дозволялося. Схожа ситуація повторилася і на момент священничих свячень 17 лютого 1986 р.²⁷ Найбільш поширеною практикою серед молодих душпастирів, про священничу діяльність яких стало відомо органам КДБ, слугувало запевнення, що їх висвячували “покійні” на той час єпископи. Це практикувалося, аби радянські спецслужби не змогли арештувати вищих ієрархів Церкви (єпископів П. Василика, С. Дмитерка, В. Стернюка)²⁸.

Зауважимо, що в період підпільної діяльності УГКЦ система підпорядкування мала свої особливості. Так звані “старі” священники, висвячені до 1946 р., визнавали, як і раніше у легальний період, верховенство єпископів своєї дієцезії. Молоді ж душпастирі підпорядковувалися юрисдикції тих ієрархів, які їх висвячували²⁹.

Під духовним проводом о. М. Косила священничу формацію здобуло понад 20 священників. Найстарший з них – Митрополит Тернопільсько-Зборівський Кир Василь Семенюк, наймолодший – нинішній Глава УГКЦ Блаженніший Святослав Шевчук³⁰. Владика Павло підготував і висвятив близько 10 священників на території Станіславщини. Найвідомішими вихованцями його семінарії є Митрополит Івано-Франківської греко-католицької єпархії Кир Володимир Війтишин, отці Микола і Григорій Сімкайли, о. Тарас та Іван Сеньківі³¹.

Таким чином, незважаючи на несприятливі умови навчання, жорстоке переслідування з боку радянської влади, брак богословської літератури, своєю жертвовною працею на педагогічній ниві викладачі підпільних навчальних закладів зуміли забезпечити неперервність священничого служіння Церкві в умовах радянського воєнничого атеїзму. Навчання у таємних духовних семінаріях тривало досить довго й мало індивідуальний характер. Студенти-богослови змушені були дотримуватися постійної конспірації, працювати на офіційній роботі і тільки у вихідні дні мали змогу займатися богословськими студіями. Використавши усі можливості для здобуття духовної освіти, у період “катакомбного” існування Церкви сформувалася ціла плеяда молодих душпастирів, які стали активними учасниками руху за легалізацію УГКЦ наприкінці 1980-х років.

¹ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950 рр.) / Б. Боцюрків. – Львів : Вид-во Укр. Католиц. ун-ту, 2005. – 268 с.; Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.; Пашенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. Пашенко. – Полтава, 2002. – 615 с.

² Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. – Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2010. – 500 с.; Луцький І. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької церкви / І. Луцький. – Івано-Франківськ, 2004. – 280 с.; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії / В. Полек // Шематизм Івано-Франківської Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року божого. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1995. – С. 99–156.

³ Марчук В. Указ. праця. – С. 244–244.

⁴ о. Нагорняк В. Діяльність отця Михайла Косила / о. Василь Нагорняк // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ “Добрий Пастир”: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. – Івано-Франківськ : Івано-Франківський богословський ун-т, 2014. – С. 215.

⁵ Як виглядало навчання у підпільних семінаріях УГКЦ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2012/01/56892>.

* Далматика – головний літургійний одяг католицького диякона: верхня розшита риза, зовні схожа з головним одягом священника і єпископа, але має рукави.

** Орап – приналежність богослужбового убрання диякона: довга вузька стрічка з кольорової тканини.

- ⁶ Підпільна семінарія отця Михайла Косила. Свідчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ktds.org.ua/news/our/pidpilna-seminariya-ottsya-mykhaila-kosyla-svidchennya/>.
- ⁷ До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. – Львів, 2012. – С. 50.
- ⁸ Інтерв'ю з о. Іваном Качанюком від 14.05.2015, с. Фитьків, Надвірнянський район, Івано-Франківська область. Інтерв'юер Іванна Гавриш // Архів автора.
- ⁹ Як виглядало навчання у підпільних семінаріях УГКЦ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2012/01/56892>.
- ¹⁰ Інтерв'ю з о. Зиновієм Гончариком від 26.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер Ярослав Стоцький // АПЦ, П-1-1-238. – С. 9.
- ¹¹ Інтерв'ю з о. Іваном Качанюком...
- ¹² Як виглядало навчання у підпільних семінаріях УГКЦ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2012/01/56892>.
- ¹³ До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. – С. 51.
- ¹⁴ Інтерв'ю з о. Михайлом Косилом від 12.10.1999, м. Яремче, Надвірнянський район, Івано-Франківської області. Інтерв'юер Віктор Чуляк // АПЦ, П-1-1-1026. – С. 8.
- ¹⁵ До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. – С. 51–52.
- ¹⁶ Інтерв'ю з єпископом Павлом Василюком від 22.10.1996, м. Коломия Івано-Франківської області. Інтерв'юер Купчик Лідія // АПЦ, П-1-1-455. – С. 41.
- ¹⁷ Як виглядало навчання у підпільних семінаріях УГКЦ? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2012/01/56892>.
- ¹⁸ Підпільна семінарія отця Михайла Косила. Свідчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ktds.org.ua/news/our/pidpilna-seminariya-ottsya-mykhaila-kosyla-svidchennya/>.
- ¹⁹ Інтерв'ю з єпископом Павлом Василюком... – С. 40.
- ²⁰ Інтерв'ю з о. Іваном Качанюком...
- ²¹ Інтерв'ю з о. Зиновієм Гончариком... – С. 6.
- ²² “Церква потребує добре освічених людей” : Інтерв'ю з єпископом Володимиром Війтишиним, Правлячим Архієреєм Івано-Франківської єпархії УГКЦ, членом Вченої Ради та професором кафедри теології Івано-Франківської теологічної академії // Нова Зоря: Всеукраїнський греко-католицький часопис. – Івано-Франківськ, 2011. – Ч. 27. – 17 листопада. – С. 4.
- ²³ Інтерв'ю з о. Іваном Качанюком...
- ²⁴ Підпільна семінарія отця Михайла Косила. Свідчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ktds.org.ua/news/our/pidpilna-seminariya-ottsya-mykhaila-kosyla-svidchennya/>.
- ²⁵ До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. – С. 53.
- ²⁶ Підпільна семінарія отця Михайла Косила. Свідчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ktds.org.ua/news/our/pidpilna-seminariya-ottsya-mykhaila-kosyla-svidchennya/>.
- ²⁷ Інтерв'ю з о. Іваном Качанюком...
- ²⁸ Інтерв'ю з єпископом Софроном Дмитерком від 06.11.1997, м. Львів. Інтерв'юер Гудзяк Борис // АПЦ, П-1-1-419. – С. 24.
- ²⁹ Марчук В. Указ. праця. – С. 245.
- ³⁰ Світоч нескореної церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://katekhytyka-2.blogspot.com/2012_12_01_archive.html.
- ³¹ Інтерв'ю з єпископом Павлом Василюком... – С. 40.

В статье исследовано развитие богословского образования на территории Станиславской епархии УГКЦ в “катакомбный” период. Прослежено становление и функционирование подпольных духовных семинарий, освещены особенности обучения семинаристов, меры конспирации, рассмотрен процесс рукоположения молодых богословов в священнический сан в нелегальных условиях.

Ключевые слова: священник, подпольная семинария, богословское образование, Станиславская епархия, рукоположение в священники, КГБ.

The development of theological education on the territory of the Stanislaviv's diocese of the UGCC in the “catacomb” period has been researched. Features of formation and functioning of the clandestine seminaries have been found. Features training of seminarians and activities of secrecy have been highlighted. The process of ordination of the young theologians to the priesthood in illegal conditions have been reviewed.

Keywords: priest, clandestine seminary, theological education, Stanislaviv's diocese, ordination to the priesthood, The Committee of State Security (CSS).